

Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού;

Τόμ. 1 (2018)

Πρακτικά Συνεδρίου 'Χώροι για το Παιδί ή Χώροι του Παιδιού; Όταν η συνθήκη αγωγής και εκπαίδευσης τέμνεται με την καθημερινότητα της πόλης'



«Βλέμμα στην πόλη»: ένα τοπικό δίκτυο σχολείων
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Αθήνα

Μαρία Δημοπούλου (Maria Dimoroulou), Καλλιόπη
Κύρδη (Kalliopi Kyrdi)

doi: [10.12681/χπ.1460](https://doi.org/10.12681/χπ.1460)

**«Βλέμμα στην πόλη»: ένα τοπικό δίκτυο σχολείων
Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Αθήνα**
**«A gaze at the city»: A local network of primary schools
in Athens**

Μαρία Δημοπούλου

Υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης,
Δ/νση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας

Καλλιόπη Κύρδη

Υπεύθυνη Πολιτιστικών Θεμάτων,
Δ/νση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας

Περίληψη

Οι υπεύθυνες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας ίδρυσαν το 2011 και υποστηρίζουν μέχρι σήμερα τοπικό σχολικό δίκτυο με θέμα τη σχέση του παιδιού με την πόλη και τον δημόσιο χώρο. Βασικές αρχές του Δικτύου είναι:

- η καλλιέργεια του «βλέμματος» των παιδιών, για μια ερευνητική προσέγγιση της γειτονιάς τους και του δημόσιου χώρου
- η συνειδητοποίηση ότι η πόλη είναι ζωντανός, εξελισσόμενος οργανισμός
- η δημιουργική οικειοποίηση της πόλης μέσα από καταγραφές, μαρτυρίες, λογοτεχνία, ντοκουμέντα, καλλιτεχνικές δραστηριότητες
- η ενδυνάμωση των παιδιών να συνομιλήσουν για τις δικές τους επιλογές και προσδοκίες
- η ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν στην κοινότητα και η διαμόρφωση ενεργών πολιτών
- η κατανόηση της πόλης ως τόπου συνάντησης πολιτισμών, απαραίτητη προϋπόθεση για την ειρηνική συνύπαρξη.

Οι προσεγγίσεις αναπτύσσονται προς πολλές κατευθύνσεις: η αυλή ως δημόσιος χώρος και χώρος κοινωνικής συνέντευξης, σχολικά κτίρια, τοπόσημα, αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά της περιοχής τους, ο δημόσιος χώρος και η σχέση του με την έννοια της Δημοκρατίας, υπαίθρια γλυπτά της πόλης, η εξέλιξη του αττικού τοπίου και παρεμβάσεις από την αρχαιότητα ως σήμερα, ανάγνωση της πόλης μέσα από τους ανθρώπους που την κατοικούν. Οι μαθητές σχεδιάζουν και αποτυπώνουν περιβαλλοντικές-πολιτιστικές διαδρομές, αξιολογούν δημόσιους χώρους και κάνουν προτάσεις για την αναβάθμισή τους.

λέξεις-κλειδιά: δίκτυο, δημόσιος χώρος, υπαίθρια γλυπτά, δραστηριότητες, αλληλεπίδραση, συστημική προσέγγιση.

Maria Dimopoulou

Environmental Education coordinator
1st Primary Education Directorate of Athens

Kalliopi Kyrdi

Cultural Affairs coordinator
1st Primary Education Directorate of Athens

Abstract

In 2011 the departments of Environmental Education and Cultural Affairs of 1st Primary Education Directorate of Athens founded and have been supporting since then, a local school network about children's relation with the city and public spaces. Aims:

- To help the children become researchers in order to adopt a different approach to the neighborhood and public space
- To raise the awareness that the city is a living evolving organism
- To familiarize children with the city in a creative way through recordings, testimonies, literature, documents, art activities
- To develop a sense of belonging to the community and form active citizens
- To empower children to talk about their own choices and expectations
- To perceive the city as a cultural meeting place, a prerequisite for peaceful coexistence.

The approaches are expanding in many directions: the schoolyard as a public and social interaction space, school buildings with historical background, architectural landmarks and urban characteristics, public space and its relation to the concept of Democracy, outdoor sculptures of the city and their adoption, the development of the Attic landscape and interventions from antiquity until today, understanding of the city through its residents. Students design and recommend environmental - cultural routes in the area, assess public spaces and make recommendations for their improvement.

keywords: school network, public spaces, outdoor sculptures, activities, interaction, systemic approach.

Εισαγωγή

Οι μαθητές/ήτριες κάθε ηλικίας καθημερινά έρχονται σε επαφή με τη γειτονιά τους μέσα από τις διαδρομές τους από το σπίτι προς το σχολείο και τις άλλες δραστηριότητές τους, αλλά και με υπαίθριους χώρους παιχνιδιού (πλατεία, πάρκο, παιδική χαρά). Διασταυρώνονται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αρχιτεκτονικά, πολεοδομικά, ιστορικά της γειτονιάς, τα ονόματα των δρόμων και τα τοπόσημά της, ακόμα και με φυσικά στοιχεία που οριοθετούν τη θέση της στην πόλη. Συνήθως το βλέμμα τους γλιστρά, συγκρατώντας μόνο όσα συνδέονται με τα ενδιαφέροντά τους και τις άμεσες ανάγκες τους.

Εκκινώντας από τη θέση ότι η νοηματοδότηση των διαδρομών των μαθητών/ριών, η γνωριμία τους με την πόλη, την ιστορία της και τις ιστορίες των ανθρώπων της – τη μνήμη της, η κατανόηση του δημόσιου χώρου ως αγαθό στο οποίο όλοι έχουν δικαίωμα αλλά και που χρήζει προστασίας, παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών, οι υπεύθυνες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Πολιτιστικών Θεμάτων στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας προχωρήσαμε, το 2011, στην ίδρυση τοπικού δικτύου σχολείων, δημοτικών και νηπιαγωγείων, με θέμα τη σχέση του παιδιού με την πόλη και τον δημόσιο χώρο, με την ονομασία «Βλέμμα στην πόλη».

Τα σχολεία που επιλέγουν να γίνουν μέλη του δικτύου «Βλέμμα στην πόλη» υλοποιούν προαιρετικά Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων¹, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά

¹ Τα θεσμοθετημένα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων είναι προαιρετικές δράσεις που υλοποιούνται τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, εφόσον το αποφασίσει μια σχολική ομάδα με έναν ή περισσότερους εκπαιδευτικούς. Έχουν διάρκεια από 2-6 μήνες και διακρίνονται σε προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Πολιτιστικών Θεμάτων και Αγωγής Υγείας. Η θεματολογία των προγραμμάτων αυτών είναι ευρύτατη, υπερβαίνει την τυπολογία τους. Κάθε εκπαιδευτικός μαζί με τους μαθητές του μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα ένα θέμα ανάλογο με τις ανάγκες τους και τα ενδιαφέροντά

σε συνδυασμό, σχετικής θεματολογίας, τα οποία έχουν διάρκεια δύο ως έξι μήνες μέσα σε ένα σχολικό έτος. Συμμετέχουν σε αυτά μία ή περισσότερες τάξεις του κάθε σχολείου. Στοιχεία της πόλης γίνονται αντικείμενο μελέτης, έρευνας, συζήτησης, δημιουργίας, αλλά και μικρών παρεμβάσεων από τους μαθητές. Ζητούμενο είναι κάθε σχολική τάξη, ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα των μαθητών, την τοποθεσία του σχολείου, την πληθυσμιακή σύνθεση της περιοχής, να επιλέγει το ιδιαίτερο θέμα, να κάνει τον δικό της συμμετοχικό σχεδιασμό, να διαμορφώνει το δικό της πρόγραμμα. Αποτέλεσμα είναι η ποικιλομορφία και η αυτοτέλεια τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή των δράσεων.

Η πλειονότητα των σχολείων παραμένει στο δίκτυο περισσότερες από μία σχολικές χρονιές, συνεχίζοντας και εμβαθύνοντας την έρευνα και τις δράσεις για την πόλη.

Μεθοδολογικές κατευθύνσεις

Το δίκτυο είναι οργανωμένο με βάση το δίπολο «χώρος και παιδί». Ακολουθώντας την οπτική του επιστημονικού πεδίου «γεωγραφίες των παιδιών» (children's geographies) επιδιώκεται η συνεργατική διερεύνηση του χώρου από τους μαθητές και η αλληλεπίδραση τους με αυτόν, καθώς και με και τα μέλη της κοινότητας, μέσω της οποίας θα δομηθεί σταδιακά η κοινωνική κατασκευή της παιδικής ταυτότητας. Οι μαθητές/ήτριες είναι «κοινωνικά ενεργά υποκείμενα, ως άλλοι ενήλικες, με δικαιώματα, διαφορετικές ανάγκες και αντιλήψεις» (Μίχα 2017: 70-78). Οι διαστάσεις αυτές επιβάλλουν και την ανάγκη αναπροσδιορισμού της θεώρησης του χώρου, όχι πλέον ως στατικό πεδίο αποτελούμενο από «δεδομένα, 'φυσικά' και αδιαμφισβήτητα χαρακτηριστικά, αλλά που πέρα από τα ιστορικά του στοιχεία βρίσκεται διαρκώς υπό κατασκευή» (Μίχα ο.π.). Το δίκτυο θεωρεί ότι η μαθητική κοινότητα είναι πολίτες που μπορούν να συμβάλουν στο παρόν ή (και) στο μέλλον στη διαμόρφωση του χώρου, αρκεί, με κίνητρο τις δικές τους εμπειρίες και ιστορίες, να ενθαρρυνθούν ώστε να συνειδητοποιήσουν το δικαίωμά τους στην πόλη, να κατανοήσουν τους εαυτούς τους ως υποκείμενα «συνδιαμόρφωσης» του χώρου, να τον επανεξετάσουν και να δράσουν για τη βελτίωσή του. Βασικός σκοπός της λειτουργίας του δικτύου είναι η ενδυνάμωση και η δράση των μαθητών/τριών.

Ο μαθητής γίνεται «συν-παραγωγός» γνώσης, παράγει τον δικό του λόγο, ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως σχεδιαστής μαθησιακών περιβαλλόντων (Kalantzis και Cope 2006). Οι διαφορετικές εμπειρίες και τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα που φέρει κάθε μαθητής αξιοποιούνται ισότιμα στο χτίσιμο της γνώσης. Ο εκπαιδευτικός ενθαρρύνει τα παιδιά να διαπραγματευτούν το θέμα της πόλης βάσει των βιωμάτων και των σκέψεων που έχουν καταθέσει στην ομάδα, αναπτύσσοντας επιχειρήματα, και να αποφασίσουν ποιες δραστηριότητες θα υλοποιήσουν, ποια στοιχεία θα διερευνήσουν, ποιες πηγές θα αξιοποιήσουν, πώς θα οργανωθούν σε ομάδες, ποιες υπευθυνότητες θα αναλάβουν και πώς θα τις καταναείμουν, ποιες δράσεις θα οργανώσουν. Με λίγα λόγια πώς να διαμορφώσουν τη στρατηγική τους (Δημοπούλου, Κύρδη και Σβορώνου 2017).

Ο εκπαιδευτικός υποστηρίζει τους μαθητές να κατευθύνουν το βλέμμα τους από τη μεγάλη ασαφή εικόνα στις λεπτομέρειες, να εστιάσουν σε αυτές κι ύστερα να κάνουν ένα

τους, να δώσουν χαρακτηριστικά και ιδιαίτερους στόχους, να το διερευνήσουν και να ασχοληθούν σε βάθος. Στόχος των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων είναι η καλλιέργεια στάσεων, η διαμόρφωση αξιών, η ισότιμη συμμετοχή και συνεργασία κατά την έρευνα και τις ποικίλες δράσεις γύρω από το θέμα, η ανάληψη πρωτοβουλιών, το άνοιγμα του σχολείου προς την κοινότητα. Οι μαθητές δεν βαθμολογούνται, αντίθετα μέσα από τη συζήτηση αναδιαμορφώνουν, εφόσον το θελήσουν, το περιεχόμενο του προγράμματος.

βήμα πίσω, συνθέτοντας εκ νέου τη γενική εικόνα. Το βλέμμα πλέον κατευθύνεται στο σύνολο με διακριτά τα στοιχεία του, αλλά και τη σύνθεσή του.

Οι παιδαγωγικές κατευθύνσεις του δικτύου περιλαμβάνουν επίσης το μοντέλο ανάπτυξης ικανότητας δράσης IVAC (investigations, visions, actions, changes), (Jensen 2004, Τσεβρένη 2009) που επιδιώκει να μετατρέψει τον μαθητή από καταναλωτή γνώσης σε παράγοντα δράσης. Το μοντέλο αυτό αποτελείται από τέσσερις διαστάσεις, τη γνώση/επίγνωση, τη δέσμευση, το όραμα και τις εμπειρίες δράσης. Ο μαθητής διερευνά κριτικά το πρόβλημα, τα αίτια και τις δυνατότητες επίλυσής του (γνώση/επίγνωση), παρωθείται και υποστηρίζεται η διάθεσή του για δράση (δέσμευση), συνειδητοποιεί τα διαμορφωτικά χαρακτηριστικά στοιχεία (ιδέες, όνειρα, αντιλήψεις) της μελλοντικής του στάσης (όραμα), οργανώνει και υλοποιεί το σχέδιο δράσης (δράση).

Το μοντέλο δράσης συμπληρώνει το μοντέλο ανάπτυξης ικανότητας δράσης που συμβάλλει στην αποτελεσματική εφαρμογή του. Επιδίωξη του μοντέλου αυτού είναι η ενδυνάμωση της αυτοπεποίθησης των μαθητών/τριών, έτσι ώστε να επιτευχθεί η αλλαγή της στάσης τους από την *άρνηση και την αδυναμία για δράση στη θέληση για δράση για τα ζητήματα του περιβάλλοντός τους μέσω δραστηριοτήτων τέχνης* (δημιουργική γραφή, φωτογραφία, δραματοποίηση) (Τσεβρένη 2008, 2009) και μάλιστα, στο βαθμό που αυτό δυνατόν, σε συνεργασία με την κοινότητά τους.

Τέλος, χρησιμοποιείται η «Συστημική του Παρατηρητή» ως καταλληλότερη μεθοδολογική προσέγγιση της πόλης από τους μαθητές. Οι μαθητές διερευνώντας το θέμα ξεκινούν από τις εμπειρίες τους και σταδιακά μεταβαίνουν «από το *εγώ* στο *εγώ και ο άλλος*, δηλαδή στο *εμείς*, αλλά και από το *εμείς* στο *εμείς και οι άλλοι*, δηλαδή στο *όλοι μαζί*». Κατά τη μετάβαση αυτή η «Συστημική του Παρατηρητή» επιδιώκει την αλλαγή πλαισίου σκέψης των μαθητών από αυτά που θεωρούν ως δεδομένα του εαυτού τους και του χώρου στην αναγνώριση των σχέσεων εξάρτησης της ατομικής (συνειδησιακό σύστημα-παρατηρητής) από τη συλλογική ζωή (κοινωνικό σύστημα-παρατηρητής) και η διαμόρφωση των συνθηκών που θα τις εξαλείψουν (Σχίζα 2006 και 2008).

Στη συστημική προσέγγιση της πόλης οι σχολικές ομάδες αναπτύσσουν τέσσερις φάσεις έρευνας και δράσης:

- Στην 1η φάση οι μαθητές αναφέρονται στις βιωματικές εμπειρίες τους και την τοποθέτησή τους στα συφραζόμενα της πόλης (Εμείς και η πόλη)
- Στη 2η φάση αναζητούν πηγές, ερευνούν και καταγράφουν (Έρευνα)
- Στην 3η φάση μελετούν τους θεσμούς και τη λειτουργία τους (Θεσμοί)
- Στην 4η φάση επεξεργάζονται κριτικά ερωτήματα σχετικά με τους θεσμούς και την πολιτική που αυτοί εφαρμόζουν για τη γειτονιά, την πόλη, την ανάδειξη και την προστασία του δημόσιου χώρου. Σταδιακά, με αυτοκριτική διάθεση, εξετάζουν τις δικές τους στάσεις και ενέργειες. Στη συνέχεια προχωρούν στη δημιουργία ενός συνειδητοποιημένου σχεδίου δράσης: πρωτοβουλίες για την προστασία χώρων και μνημείων, υιοθεσία, προβολή, δημοσιοποίηση των προβλημάτων, προτάσεις για λύση τους, κ.ά. (Κριτική και δράση). Ο σχεδιασμός είναι συμμετοχικός και στηρίζεται στη δημοκρατική επεξεργασία διαφορετικών απόψεων.

Η πόλη προσφέρεται για διαθεματική, ολιστική προσέγγιση της γνώσης, αφού αποτελεί πεδίο όπου συναντώνται διαφορετικές επιστήμες και υποστηρίζεται ο γραμματισμός (γλωσσικός, πολιτισμικός, κοινωνικός, τεχνολογικός) με βιωματικό τρόπο και άμεση επαφή με περιβάλλοντα της καθημερινότητας. Η πόλη μπορεί να διδάξει ιστορία, αρχιτεκτονική, πολεοδομία, φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, τεχνολογία, γλώσσα, τέχνη, κοινωνιολογία, πολιτική.

Μέσα από τις ποικίλες συνεργασίες με επιστήμονες και φορείς από διαφορετικά πεδία και την προσέγγιση του θέματος από διαφορετικές οπτικές υποστηρίζεται η διεπιστημονική θεώρηση και η ανάπτυξη ερευνητικών, επικοινωνιακών και άλλων δεξιοτήτων.

Στόχοι

Στόχος είναι η πόλη να προσεγγιστεί ως ένα σύστημα από φυσικές, κοινωνικές, ανθρωπολογικές, ιστορικές, οικονομικές και πολιτικές παραμέτρους που αλληλεπιδρούν. Ειδικότερα, στόχοι του δικτύου είναι:

- η καλλιέργεια του «βλέμματος» των παιδιών, ως μικρών ερευνητών, για μια διαφορετική προσέγγιση της γειτονιάς τους και του δημόσιου χώρου, από το σχολείο και την αυλή του ως την πλατεία και το πάρκο της περιοχής που ζουν
- η ενδυνάμωση της ανεξαρτησίας στην κίνησή τους στην πόλη
- η συνειδητοποίηση ότι η πόλη και η γειτονιά τους είναι ζωντανοί, εξελισσόμενοι οργανισμοί, ανοιχτοί σε πολλαπλές ερμηνείες
- η δημιουργική οικειοποίηση της γειτονιάς και της πόλης μέσα από καταγραφές, μαρτυρίες, λογοτεχνία, ντοκουμέντα, καλλιτεχνικές δραστηριότητες
- η διαμόρφωση των δικών τους κριτηρίων για μια «όμορφη» και «φιλική προς τον πολίτη» πόλη
- η ενδυνάμωση των παιδιών για να συνομιλήσουν για τις δικές τους επιλογές και προσδοκίες, να οραματιστούν αλλαγές και να δεσμευτούν με ενεργό δημιουργική συμμετοχή για τη βελτίωση του χώρου που δρουν, της γειτονιάς, της πόλης
- η ανάπτυξη της αίσθησης του *ανήκειν* στην κοινότητα και η διαμόρφωση ενεργών πολιτών που εκτιμούν και προστατεύουν τα μνημεία, τους χώρους πολιτισμικής και αναφοράς και περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος, τον δημόσιο χώρο και την πόλη
- η κατανόηση της πόλης ως τόπου συνάντησης πολιτισμών, απαραίτητη προϋπόθεση για την ειρηνική συνύπαρξη
- η γνωριμία των παιδιών με τα θεσμικά όργανα (ΟΤΑ, Περιφέρεια, Υπουργεία που παράγουν πολιτική ως προς τις λειτουργίες της πόλης και η εξάσκησή τους στην κριτική τοποθέτηση για τον τρόπο άσκησης των αρμοδιοτήτων τους σχετικά με τις τοπικές ανάγκες
- η συνειδητοποίηση ότι ο δημόσιος χώρος ενέχει κοινωνικές και ιστορικές σημασίες που διαμορφώνουν την πόλη και την εξέλιξή της
- η εγκατάσταση ενός διαλόγου με την πόλη και τις σημασίες της
- η σύνδεση της έννοιας *πόλη* με αυτήν του πολιτισμού.

Το ιστορικό και οι θεματικές

Το δίκτυο συγκροτήθηκε το 2011 με τη συμμετοχή 11 σχολικών μονάδων που βρίσκονται γύρω από τους λόφους Νυμφών, Πνύκας και Μουσών (Φιλοπάππου). Οι λόφοι αυτοί αποτελούν εκτεταμένο αρχαιολογικό χώρο και συγχρόνως έναν μεγάλο πνεύμονα πρασίνου και καταφύγιο πλούσιας ορνιθοπανίδας στο κέντρο της πόλης. Απέναντι από την Ακρόπολη, με θέα ως τη θάλασσα, με ερείπια αρχαίων κατοικιών, δρόμων, τειχών, τοπόσημο για την αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία, φέρουν επίσης το Αστεροσκοπείο, τον βυζαντινό ναό του Αγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη και τις διαμορφώσεις του Δ. Πικιώνη. Η διαπίστωση ότι οι μαθητές/ήτριες των γειτονικών σχολείων ελάχιστα γνώριζαν για τον

χώρο και σπάνια τον επισκέπτονταν με την οικογένεια τους, παρότι τα σπίτια τους βρίσκονται στις παρυφές του, οδήγησε στη δημιουργία της πρώτης μορφής του δικτύου. Την πρώτη χρονιά δόθηκε έμφαση στην ιστορική εξέλιξη του τοπίου και της πόλης, στις παρεμβάσεις του Πικιώνη και τα υλικά που χρησιμοποίησε, στο πώς η χαρακτηρισμός τους ως αρχαιολογικός χώρος δημιούργησε ένα θύλακα φυσικού περιβάλλοντος – ανάσα για την πόλη. Οι συχνές οργανωμένες περιηγήσεις των μαθητών, οι καταγραφές και η έρευνα, η παράλληλη υποστήριξη των εκπαιδευτικών από τη συντονιστική ομάδα του δικτύου με υλικό, βιωματικά εργαστήρια και επιμορφωτικά σεμινάρια, με τη συνεργασία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, της οργάνωσης Monumenta και άλλων φορέων, οδήγησαν τις σχολικές ομάδες στη χαρτογράφηση περιβαλλοντικών πολιτιστικών διαδρομών - προτάσεων. Σταδιακά τα παιδιά στον ελεύθερο χρόνο τους άρχισαν να «παρασύρουν» τους γονείς τους στους λόφους, ξεναγώντας τους στις διαδρομές που είχαν χαράξει.

Την επόμενη χρονιά ακολούθησε η εμβάθυνση: Ο διάλογος δημόσιου και ιδιωτικού, όπως εμφανίζεται στον αρχαιολογικό χώρο, και η συζήτηση για το αρχαίο αθηναϊκό πολίτευμα προσέθεσαν τις έννοιες της Δημοκρατίας και του Πολίτη και έθεσαν το ζήτημα του δημόσιου χώρου. Πώς ορίζεται; Ποια είναι η αξία του; Ποια είναι τα δικαιώματα των πολιτών σε αυτόν; Ποιος τον φροντίζει; Ποιοι τον καταπατούν ή τον βανδαλίζουν; Πώς διεκδικεί κανείς την ποιότητά του; Ποια είναι η σχέση του δημόσιου χώρου με την έννοια της δημοκρατίας;

Το δίκτυο στη συνέχεια επεκτάθηκε και εμπλουτίστηκε με νέες περιοχές και καινούριες θεματικές προσεγγίσεις:

- Ομάδα σχολείων που βρίσκονται γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο της Ακαδημίας Πλάτωνος, ασχολείται με την περιοχή από την αρχαιότητα ως σήμερα και τα σημαντικότενά της. Παράδειγμα, μαθητές δύο σχολείων προσέγγισαν τον χώρο μέσα από σωματική έκφραση που στηρίχθηκε σε κείμενα του Πλάτωνα, καθώς και αποσπάσματα από τον Οιδίποδα επί Κολωνών.
- Σχολεία που βρίσκονται στις παρυφές του σκεπασμένου ποταμού Ιλισσού ερευνούν τη σχέση του με την εξέλιξη του αττικού τοπίου, μαρτυρίες περιηγητών, την αλλαγή στον χάρτη της Αθήνας με το μπάζωμά του, τις περιβαλλοντικές συνέπειες, τις παρεμβάσεις από την αρχαιότητα ως σήμερα.
- Η φύση στην πόλη (χλωρίδα - πανίδα) και η ιδιαίτερη σημασία των δημόσιων χώρων για την επιβίωσή της. Ενδεικτικά, το 122^ο Νηπιαγωγείο Αθηνών δημιούργησε έναν διαρκή διάλογο ανάμεσα στα δέντρα του γειτονικού του πάρκου και τη σύγχρονη τέχνη, μέσα από μια πολυαισθητική-χωροαντιληπτική προσέγγιση του χώρου.
- Μεγάλες αλλαγές που σχεδιάζονται ή υλοποιούνται και η κριτική τους θεώρηση (πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου, το Κέντρο Πολιτισμού- Ίδρυμα Στ. Νιάρχος, το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης). Ενδεικτικά, το 92^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών που γειτνιάζει με το νέο κτίριο του Εθνικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης παρακολούθησε τη σταδιακή μετατροπή του παλιού εργοστασίου σε μουσείο, με τη βοήθεια αρχιτεκτόνων και επιμελητριών του ΕΜΣΤ: κατέγραψε στοιχεία προφορικής ιστορίας για το εργοστάσιο παίρνοντας συνεντεύξεις από γείτονες και παλιούς εργαζόμενους, γνώρισε την εξέλιξη του τοπίου από την ίδρυση του εργοστασίου μέχρι σήμερα, την αλλαγή του ίδιου του εργοστασίου από το αρχικό ατμοκίνητο εργοστάσιο στο κτίριο του Ζενέτου, τα έργα του μετρό και την τελική –σημερινή– μορφή, δημιούργησε έργα με αφορμή έργα τέχνης που ανήκουν στις συλλογές του ΕΜΣΤ, καθώς και ηχοτοπία στο άδειο κτίριο λίγο πριν το άνοιγμά του και στη γειτονιά.
- Μαθητές που στεγάζονται σε κτίρια με αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, ιστορικά ή

αρχιτεκτόνων της γενιάς του '30 ερευνούν την ιστορία τους, την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική τους, τον διάλογο με την πόλη. Παράλληλα, μέσα από τα αρχεία του σχολείου και μαρτυρίες παλιών μαθητών αναζητούν στοιχεία για τη σχέση του κτιρίου με την καθημερινή μαθησιακή διαδικασία αλλά και την ευρύτερη κοινότητα. Ενδεικτικά, οι μαθητές/ήτριες του 57^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αθηνών, που είναι έργο του Νίκου Μητσάκη, κατά την έρευνά τους για την ιστορία του κτιρίου και τη σχέση του με τη γειτονιά, ενεργοποίησαν παλιούς μαθητές του σχολείου οι οποίοι δημιούργησαν ομάδα στήριξης του σχολείου.

- Η ιστορική διαδρομή μιας περιοχής, η πολεοδομική της εξέλιξη, η σχέση της με το ιστορικό κέντρο της Αθήνας, οι κάτοικοί της. Ενδεικτικά, σχολεία που βρίσκονται στον Δήμο Γαλασίου, καταγράφουν μέσα από ποικιλία πηγών της εξέλιξη της περιοχής.
- Τα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά της γειτονιάς, αρχιτεκτονικά σύνολα, δημόσιοι χώροι. Η θεματική αυτή συναντάται αυτοτελώς, αλλά και σε συνδυασμό με τις δυο προηγούμενες.
- Προσέγγιση ιστορικών γεγονότων και στοιχείων κοινωνικής ιστορίας μέσα από αφηγήσεις, προφορικές ή λογοτεχνικές: οι μαθητές διαβάζουν την πόλη μέσα από τους ανθρώπους που την κατοικούν, τις διαφορετικές κουλτούρες τους και τις μαρτυρίες τους, στοιχεία της ιστορικής μνήμης, αλλά και θρύλους, μύθους.

Οι σχολικές ομάδες κατά την έρευνά τους συνδύασαν τις δικές τους καταγραφές με υλικά κατάλοιπα, ανθρώπινες μαρτυρίες, επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς, πάρκα και πλατείες, στοιχεία του άυλου πολιτισμού, ιστορικά αρχεία, λογοτεχνικά κείμενα. Σε αρκετές περιπτώσεις αξιοποιήθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και εκπαιδευτικό υλικό ποικίλων φορέων, όπως μουσεία, Υπουργείο Πολιτισμού, Δήμοι κ.ά., με επιλεγμένη αλληλουχία, ώστε να υποστηρίξουν την εξέλιξη του προγράμματος.

Τα βήματα προσέγγισης του δημόσιου χώρου

Πρώτο βήμα η αυλή ως δημόσιος χώρος και χώρος κοινωνικής συνεύρεσης. Οι μαθητές/ήτριες χαρτογραφούν την αυλή, ερευνούν την κατάσταση των χώρων της (διαστάσεις, πράσινο, σκουπίδια, χώροι άθλησης, παγκάκια, χώροι ανάπαυσης, χρώματα, διακοσμητικές παρεμβάσεις), τη συνομιλία της με τον έξω από αυτήν χώρο, τις συμπεριφορές των συμμαθητών τους σχετικά με τη χρήση της και τη διατήρησή της σε καλή κατάσταση, την κίνησή τους στον χώρο, τις σχέσεις που αναπτύσσονται. Κάνουν προτάσεις για τη βελτίωση του χώρου, την καλύτερη λειτουργία και αισθητική του και δρουν προς αυτή την κατεύθυνση.

Δεύτερο βήμα η γνωριμία και η συστηματική καταγραφή του οικοδομικού τετραγώνου του σχολείου με τα ονόματα των οδών και τα στοιχεία που συναντούν στα πεζοδρόμια, από τα δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης, ηλεκτροδότησης έως σημάσεις στάθμευσης, διέλευσης ΑΜΕΑ, εσοχές κάδων απορριμμάτων κ.ά. Τα πεζοδρόμια καταγράφονται ως οι αμέσως επόμενοι δημόσιοι χώροι και επισημαίνονται τα στοιχεία παραβίασης της χρήσης τους. Καταγράφουν κτίρια και χρήσεις τους, αναζητούν την προέλευση των ονομάτων των δρόμων.

Η συνέχεια αφορά την εκπαίδευση του βλέμματος στη διαδρομή από το σπίτι στο σχολείο: τα δομικά στοιχεία της πόλης, κατοικίες, ισχυρά τοπόσημα, η έρευνα για την ιστορία τους, η κατάσταση των δημόσιων χώρων που συναντούν.

Επόμενο βήμα η διεύρυνση της χαρτογράφησης στη γειτονιά του σχολείου και η επαφή με τους υπόλοιπους δημόσιους χώρους, νησίδες, πάρκα, πλατείες, πεζόδρομους και

καταγραφή της κατάστασής τους (Εικόνα 1).



Εικόνα 1

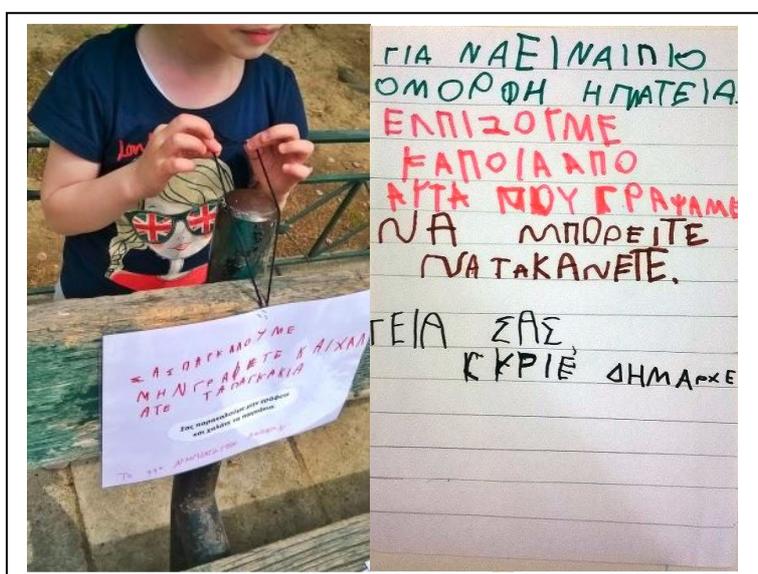
Αναζητούνται άνθρωποι - πηγές και συλλέγονται μαρτυρίες για την ιστορική εξέλιξη των χώρων αλλά και για τις τωρινές τους χρήσεις. Έμφαση δίνεται επίσης στις ανθρώπινες δραστηριότητες και την καταγραφή τους, στην κατάληψη για εμπορικές δραστηριότητες του δημόσιου χώρου, στη χρήση του από διάφορες ομάδες, στη διαβίωση αστέγων, σε αισθητικές παρεμβάσεις, στους βανδαλισμούς και τις υπόλοιπες καταστροφές υποδομών. Επισημαίνεται η διαφορά ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο. Οι μαθητές καταγράφουν τα συναισθήματά τους κατά τη διάρκεια χρήσης αυτών των χώρων (ποια αίσθηση δημιουργεί όταν είναι φροντισμένος ή επιβαρυσμένος) και αναγνωρίζουν τα στοιχεία που τους εμπνέουν δυσαρέσκεια ή ασφάλεια και θετική διάθεση.

Στο τελευταίο στάδιο η έρευνα διευρύνεται στο επίπεδο της πόλης και του κέντρου της όπου οι μαθητές ερευνούν την ποιότητα δημόσιων χώρων, όπως κεντρικών πλατειών, άδειων οικοπέδων, μεγάλων πεζόδρομων, μνημείων και υπαίθριων γλυπτών, τη σχέση τους με τη ζωή και τη μνήμη της πόλης, τη σχέση και τις γνώσεις των πολιτών – χρηστών τους γι' αυτούς. Σε αρκετές περιπτώσεις μελετούν εμβληματικά δημόσια κτίρια και τις χρήσεις τους.

Οι σχολικές ομάδες του δικτύου, ακολουθώντας τα βήματα αυτά, αποτύπωσαν με ποικίλους τρόπους τις διαδρομές τους, τη γειτονιά, τους δημόσιους χώρους της, αλλά και τις ανθρώπινες δραστηριότητες: χάρτες, μακέτες (Εικόνα 2), εικαστικά έργα, ηχοτοπία, κείμενα. Αξιολόγησαν δημόσιους χώρους και έκαναν προτάσεις για την αναβάθμισή τους, τις οποίες κατέθεσαν στις δημοτικές αρχές. Ενημέρωσαν μέσα από παρουσιάσεις άλλες τάξεις του σχολείου τους, τους γονείς τους, τη γειτονιά. Σε αρκετές περιπτώσεις έκαναν παρεμβάσεις στις αυλές, σε συνεργασία με γονείς, καθώς και σε πλατείες, με την τοποθέτηση αυτοσχέδιων πινακίδων και την ενημέρωση χρηστών τους για την ιστορία τους (Εικόνα 3)

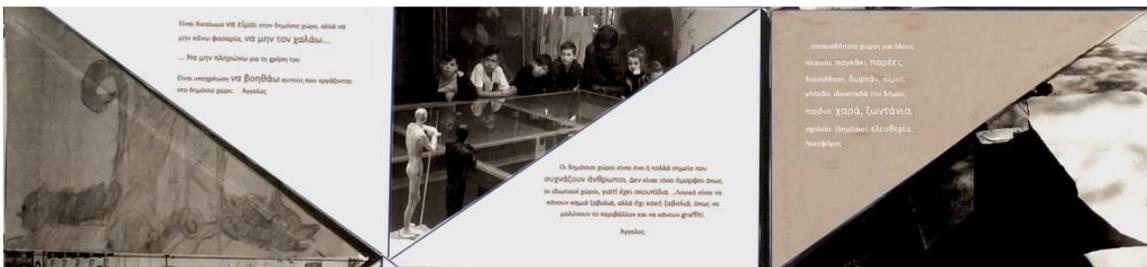


Εικόνα 2: Μακέτα των μαθητών του 16^{ου} Νηπιαγωγείου Αθηνών για τη διαμόρφωση της πλατείας της γειτονιάς τους. Κρατούν ως κεντρικό στοιχείο την υπάρχουσα προτομή και προσθέτουν στοιχεία που θα ήθελαν να έχει, χρησιμοποιώντας μεταξύ άλλων χρώμα και πέτρες



Εικόνα 3: Μαθητής του 91^{ου} Νηπιαγωγείου Αθήνας τοποθετεί ταμπέλα που ετοίμασαν μετά την καταγραφή των προβλημάτων της πλατείας και την απόφασή τους για δράση και τη σύνταξη επιστολής με τις προτάσεις τους προς τον Δήμο

Στις καταγραφές τους συνέδεσαν τον δημόσιο χώρο με το δικαίωμα στο παιχνίδι, τον ελεύθερο χρόνο, την έκφραση, τον ελεύθερο ανοιχτό χώρο, το καθαρό περιβάλλον, την ασφάλεια. Συνέδεσαν τον δημόσιο χώρο με την ανάγκη όλων για ψυχαγωγία, ξεκούραση, σχέσεις φιλίας (Εικόνα 4).



Εικόνα 4: Μαθητές και μαθήτριες του 36^{ου} Δ.Σ. Αθήνας αξιολογούν τον δημόσιο χώρο και καταγράφουν τις σκέψεις τους

Με αφορμή τα δημόσια υπαίθρια γλυπτά

Κατά τη σχολική χρονιά 2016-17, με πρωτοβουλία του δημάρχου Αθηναίων, και τη συνεργασία της Τεχνόπολης Δήμου Αθηναίων, μετά το σοβαρό θέμα που ανέκυψε με τους βανδαλισμούς έργων τέχνης στους υπαίθριους δημόσιους χώρους της πόλης, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε πιλοτική εφαρμογή προγράμματος με τίτλο «Το Παιδί, η Πόλη και τα Μνημεία» που εντάχθηκε στο σχολικό δίκτυο «Βλέμμα στην πόλη». Συμμετείχαν είκοσι (20) σχολεία, έξι Νηπιαγωγεία και δεκατέσσερα Δημοτικά, με 776 μαθητές και μαθήτριες και 54 εκπαιδευτικούς.

Στόχος του ήταν να συμβάλει, μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών που εκτιμούν και προστατεύουν τα δημόσια έργα τέχνης, και κατ' επέκταση τον δημόσιο χώρο και την πόλη. Τελική επιδίωξη ήταν τα παιδιά να νιώσουν πολίτες της πόλης, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, τη θρησκεία τους, τη μητρική τους γλώσσα.

Το πρόγραμμα συμπυκνώνεται στη φράση *Υιοθετούμε τα αγάλματα, νοιαζόμαστε για τον δημόσιο χώρο, γινόμαστε ενεργοί πολίτες.*

Οι ιδιαίτεροι παιδαγωγικοί στόχοι του είναι οι μαθητές/ήτριες:

- Να ενδιαφερθούν για τα γλυπτά της γειτονιάς τους, και κατ' επέκταση της πόλης, και να αναγνωρίσουν τον ρόλο της δημόσιας γλυπτικής στην ταυτότητά της.
- Να γνωρίσουν τη σχέση δημόσιου χώρου και γλυπτών διαχρονικά.
- Να οικειοποιηθούν τον δημόσιο χώρο δημιουργικά, να κατανοήσουν την έννοιά του, να ενδιαφερθούν για την προστασία του.
- Να μάθουν για τη διαδικασία καθαρισμού και συντήρησης ενός γλυπτού, να εκτιμήσουν την αξία του (καλλιτεχνική και οικονομική), να συνειδητοποιήσουν ότι στην περίπτωση του δημόσιου έργου τέχνης το κόστος καταστροφής του βαρύνει τους πολίτες.
- Να αποκτήσουν τις δεξιότητες του ενεργού πολίτη που ανθίσταται στην υποβάθμιση της πόλης και των μνημείων της σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, που διεκδικεί και αναλαμβάνει δράση.
- Να καταθέσουν τις δικές τους προτάσεις για την αναβάθμιση της γειτονιάς τους, με πυρήνα το γλυπτό της επιλογής τους, με το βλέμμα στην πλατεία, τη συνοικία, την πόλη.

Βάσει του παιδαγωγικού σχεδιασμού οι μαθητικές ομάδες:

- Επισκέφτηκαν, μελέτησαν και υιοθέτησαν ένα γλυπτό στη γειτονιά τους.
- Επισκέφτηκαν και γνώρισαν με δημιουργικό τρόπο ένα γλυπτό στο κέντρο της πόλης.
- Διερεύνησαν τη σχέση των δημόσιων γλυπτών με την ιστορία και τη μνήμη της πόλης

και τον ρόλο τους στην ταυτότητά της.

- Ήρθαν σε επαφή με την εξέλιξη της πόλης και του αθηναϊκού τοπίου.
- Αξιοποίησαν με δημιουργικούς τρόπους βιβλία, ποίηση, ταινίες, μαρτυρίες, άρθρα για την πόλη και τη γλυπτική.
- Αξιολόγησαν την κατάσταση των γλυπτών, και ευρύτερα του δημόσιου χώρου που τα περιβάλλει, και ασχολήθηκαν με το φαινόμενο του βανδαλισμού.
- Γνώρισαν ποιες είναι οι αρμόδιες αρχές και ποια τα κριτήρια για την επιλογή και τοποθέτηση αλλά και για την προστασία γλυπτών και μνημείων, ποιος αναλαμβάνει τη συντήρηση, αλλά και ποιες άριστες πρακτικές έχουν εφαρμοστεί.
- Σχεδίασαν μικρές δράσεις για την ανάδειξη των γλυπτών και κατέθεσαν τις δικές τους προτάσεις για την αναβάθμιση της γειτονιάς τους, με πυρήνα το γλυπτό της επιλογής τους.
- Δημιούργησαν δικά τους έργα (αφηγήσεις, τραγούδια, αφίσες, γλυπτά, ζωγραφίες, κ.ά.).
- Παρουσίασαν τα αποτελέσματα της δουλειάς τους σε κοινή εκδήλωση και έκθεση στην Τεχνόπολη, αλλά και κάθε σχολείο χωριστά στη σχολική και ευρύτερη κοινότητα της γειτονιάς του.

Προσεγγίζοντας την πόλη μέσα από διαφορετικές οπτικές και δράσεις. Μερικά παραδείγματα

Για το 49ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών, ένα σχολείο στην περιοχή του Κεραμεικού, με πολυπολιτισμική σύνθεση, οι λόφοι Μουσών, Νυμφών και Πνύκας έγιναν χώρος υπαιθρίου μαθήματος. Μαθηματικά και σύγχρονη τέχνη, με το πλακόστρωτο του Πικιώνη, γνωριμία με τα φυτά της Αττικής, μετανάστευση πουλιών, αλλά και των ανθρώπων, ανάγνωση βιβλίων για την Αθήνα στην αρχαιότητα και σήμερα, χάρτες της αρχαίας πόλης και οριοθέτησή της κοιτάζοντας από ψηλά τη σύγχρονη πόλη, μυθολογία που σχετίζεται με την τοπογραφία της Αθήνας, λαϊκές παραδόσεις και δοξασίες των νεότερων χρόνων, αναπαράσταση της καθημερινότητας των παιδιών στα όρια των αρχαίων οδών, σύνθεση χαϊκού για την Αθήνα, καθώς και διαμόρφωση προτάσεων για τη βελτίωση της γειτονιάς του σχολείου με ανάπτυξη επιχειρημάτων, στον χώρο της Πνύκας. Επιπλέον, μέσα από την παρατήρηση και φωτογράφιση αρχιτεκτονικών στοιχείων από σπίτια των αρχών του 20^{ου} αιώνα που υπάρχουν στη γειτονιά έκαναν σύγκριση με τα μέλη κτιρίων που είχαν συναντήσει στους αρχαιολογικούς χώρους. Κι από την κατοικία, στους άστεγους κατοίκους της πόλης, που ζουν στην περιοχή: το απάγκιο και η άξενη πόλη. Πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με γονείς και γείτονες που αφηγήθηκαν στα παιδιά τις διαδρομές τους από διαφορετικά σημεία του κόσμου μέχρι τη γειτονιά αυτή της πόλης και τις μνήμες που έφεραν μαζί τους: η φιλόξενη πόλη. Ακόμη, η συγκυρία της συνύπαρξης γύρω από το σχολείο κτιρίων που συνδέονται με διαφορετικές θρησκείες (συναγωγή, βυζαντινή εκκλησία, μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, ναός του Ηφαίστου) έδωσε μια ακόμα διάσταση της πόλης ως χώρου συνύπαρξης. Ακολούθησε ανέβασμα των Ορνίθων στην πλατεία Κουμουνδούρου· τα παιδιά συνέδεσαν το θεατρικό έργο αφενός με την πόλη – πολιτεία που θα ήθελαν, αφετέρου με την πόλη – καταφύγιο αποδοχής για μετανάστες και πρόσφυγες, όπως είναι τα ίδια και οι οικογένειές τους.

Το 21ο Νηπιαγωγείο Αθηνών στου Γκύζη συμμετέχει στο Δίκτυο εδώ και τέσσερα χρόνια, γνωρίζοντας κάθε φορά στα παιδιά τη γειτονιά τους, αλλά και βαθαίνοντας κάθε χρόνο το επίπεδο εμπλοκής με πολλές δράσεις γνωριμίας και παρέμβασης στην περιοχή.

Αξίζει να αναφερθεί ιδιαίτερα μια δράση που αποτέλεσε κινητήριο μοχλό για την επανασύνδεση των κατοίκων τη γειτονιάς με τον λόφο του Φινόπουλου, ένα χαμηλό λόφο, ανάμεσα σε πολυκατοικίες, που αποτελεί φυσική συνέχεια του Πεδίου του Άρεως. Η εγκατάλειψη των υποδομών, ο ελλιπής καθαρισμός και φωτισμός, ακόμα και φόβοι λόγω της «ερημιάς», είχαν απομακρύνει τους κατοίκους. Η δράση ξεκίνησε με τη γνωριμία των παιδιών με το λόφο που αποτελούσε σημείο αναφοράς αρκετών γονέων από την παιδική τους ηλικία, την καταγραφή θετικών και αρνητικών σημείων, την κινητοποίηση για την αποκατάστασή του μέσω επιστολών στην περιφέρεια και τέλος τη γιορταστική απόδοσή του στην κοινότητα μέσα από 3 μεγάλες γιορτές in situ, το 2015 και το 2016, με πολλές παράλληλες δράσεις και τη συνεργασία εθελοντών εκπαιδευτικών, συγγραφέων, εικαστικών, αλλά και φορέων. Στόχος είναι η επανασύνδεση της γειτονιάς με αυτόν. Το πρόγραμμα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ενδυνάμωσης των παιδιών και αύξησης της ικανότητάς τους για δράση, πολιτικού γραμματισμού και γνωριμίας με τους θεσμούς, κινητοποίησης και επανάκτησης του δημόσιου χώρου, καθώς και δικτύωσης με τα γειτονικά σχολεία· η διάχυση του προγράμματος συσπείρωσε γύρω από την προσπάθεια εκπαιδευτικούς και παιδιά από το 17ο Νηπιαγωγείο και τα 17ο,40ο,41ο Δημοτικά Σχολεία Αθήνας που χρησιμοποίησαν φυλλάδια γνωριμίας με το λόφο φτιαγμένα από το 21ο Νηπιαγωγείο και συμμετείχαν, σε διαφορετικό βαθμό το καθένα σε σχετικές δράσεις. Είναι σημαντικό να τονιστεί η δέσμευση στον χρόνο, ώστε να εδραιωθεί η αύξηση επισκεψιμότητας στον χώρο αυτόν και η χρήση του για ελεύθερο παιχνίδι των παιδιών και περίπατο από τις οικογένειες (Εικόνα 5).



Εικόνα 5: Ο «αργαλειός της ποίησης», ανάγνωση ποιημάτων και επιλογή στίχων από τα παιδιά που τους έγραψαν και τους έπλεξαν στον αργαλειό: μια από τις δραστηριότητες της 2^{ης} γιορτής στον λόφο Φινόπουλου με θέμα «Διαβάζω στα πάρκα»

Το 51ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών, σχολείο με πολυπολιτισμικό χαρακτήρα βρίσκεται κοντά στην πλατεία Βάθης, περιοχή με ισχυρή συγκέντρωση μεταναστών και έντονη

παρουσία ρατσιστικών ομάδων, πολλά εγκαταλελειμμένα σπίτια με νεοκλασικά στοιχεία και συχνές παραβατικές χρήσεις του δημόσιου χώρου. Η σχολική ομάδα εργάστηκε το 2012-13 πάνω στην έννοια της γειτονιάς, μέσα από το πρίσμα τεσσάρων διαλόγων, με εταίρους τη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και σπουδαστές της στο μάθημα Σχεδιασμός Αστικού Χώρου και το Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας. Το 2013-14 προστέθηκε η συνεργασία με το 2ο Δημοτικό Σχολείο Μαγούλας και ο διάλογος με τα παιδιά μιας άλλης γειτονιάς, με στοιχείο σύνδεσης την Ιερά Οδό. Ο διάλογος των φοιτητών της αρχιτεκτονικής με τους μαθητές πάνω στον ίδιο καμβά της πόλης αποτέλεσε από την πρώτη στιγμή ένα από τα πιο ισχυρά στοιχεία του προγράμματος: ενδυνάμωσε τα παιδιά ενισχύοντας την αυτοπεποίθησή τους, ώστε να υποστηρίξουν δημόσια τη δουλειά τους και βοήθησε στη δημιουργία ενός δικτύου συμμάχων – συνεργατών γύρω από το σχολείο. Το κύρος και η θετική τους ταυτότητα ισοσκελίξε ή και ανέτρεπε την αρνητική εικόνα που οι μαθητές/ήττριες είχαν διαμορφώσει για τη γειτονιά και τους. Ο κεντρικός ρόλος της εικαστικού έδωσε στους μαθητές/ήττριες τη δυνατότητα έκφρασης μέσα από μια γλώσσα άμεση και πολυμορφική που ξεπερνούσε τις γλωσσικές δυσκολίες και έδινε χώρο στα συναισθήματα και τη σταδιακή αισθητηριακή οικειοποίηση του χώρου και των διαδρομών από το σπίτι στο σχολείο. Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με έκθεση των μαθητικών εργασιών, ημερίδα παρουσίασης και την έκδοση βιβλίου με τίτλο *Οι γειτονιές μας. Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις μέσα από τέσσερις διαλόγους*, από το Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας.

Το 91^ο Νηπιαγωγείο Αθηνών εμπλούτισε το δίκτυο με την έρευνα των μαθητών στην πλατεία του Αγίου Ανδρέα στα Πατήσια, την πλατεία Αμερικής με το συντριβάνι της, έργο του Θωμόπουλου, την ενεργό συμμετοχή των μαθητών στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των κατοίκων, και τέλος τον σχεδιασμό και τη μετάδοση μιας σειράς ραδιοφωνικών εκπομπών για τη γειτονιά, την ιστορία της και τα προβλήματά της μέσα από την πλατφόρμα του European School Radio. Αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα οικειοποίησης του δημόσιου χώρου και συμμετοχής στον δημόσιο διάλογο για την ποιότητα ζωής στην πόλη.

Για το 93^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών «Γρηγόρης Λαμπράκης» που βρίσκεται σε λόφο στον Νέο Κόσμο, η έρευνα ξεκίνησε από τα παράθυρα του σχολείου και τις όψεις της πόλης μέσα από αυτά. Οι μαθητές/ήττριες επισκέφθηκαν από κοντά όσα σημεία - τοπόσημα θεώρησαν ενδιαφέροντα, όπως την Ακρόπολη, το Μουσείο Ακρόπολης, το λόφο Φιλοπάππου, το ναό του Ολυμπίου Διός, το ΕΜΣΤ, το Α΄ Νεκροταφείο, χαρτογραφώντας παράλληλα τις διαδρομές. Στις διαδρομές τους ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την ανάδειξη όλων των εμποδίων στην πρόσβαση των παιδιών και των ΑΜΕΑ, καθώς και με τα πεζοδρόμια, θεωρώντας ότι αποτελούν μικρογραφία της πόλης και χαρακτηριστικό στοιχείο της δημόσιας εικόνας της. Κατά τη χρονιά 2016-17 προχώρησαν στη λεπτομερή μελέτη του εμβληματικού χώρου του Α΄ Νεκροταφείου Αθηνών, υπαίθριου πάρκου γλυπτικής και πνεύμονα πρασίνου μέσα στον πυκνοδομημένο ιστό της περιοχής, και την ανάδειξή του μέσα από video και παρουσιάσεις.

Το 21ο και το 165ο Δημοτικά Σχολεία Αθηνών, συστεγαζόμενα, βρίσκονται στα Πατήσια και έχουν πολυπολιτισμικό μαθητικό δυναμικό. Αποτελούν παράδειγμα συνεργασίας και πολυετούς ενασχόλησης με την πόλη. Ξεκίνησαν το 2012-13 με την έρευνα για το σχολικό τους κτίριο, που έχει ιδιαίτερη ιστορία και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Συμμετείχαν δυο χρονιές στο θεσμό Open House, όπου οι μαθητές/ήττριες ανέλαβαν τη διοργάνωση έκθεσης με αρχαιακά τεκμήρια του σχολείου και τις ξεναγήσεις των επισκεπτών. Η ονομασία του 21^{ου} Δημοτικού «Λέλα Καραγιάννη», οδήγησε σε έρευνα για την ηρωίδα, το σπίτι της, που βρίσκεται στη γειτονιά, την αναβίωση της εποχής

μέσα από σωζόμενα αρχιτεκτονικά στοιχεία και ίχνη στη γειτονιά. Συνέχισαν με έρευνα για τη γειτονιά, ιστορικού και κοινωνικού χαρακτήρα, με την αισθητική παρέμβαση στην πλατεία Καλλιγιά και τη συνεργασία με τις τοπικές συλλογικότητες. Διεύρυναν τα επόμενα χρόνια τα πεδία ενδιαφέροντός τους και σε συνεργασία με την οργάνωση Monumenta χαρτογράφησαν πλήρως την οδό Κύπρου στην οποία βρίσκονται τα σχολεία, αναδεικνύοντας το ιδιαίτερο κτιριακό απόθεμα και προτείνοντας τρόπους διάσωσής του. Παράλληλα κατέγραψαν προφορικές μαρτυρίες. Όπως τα ίδια λένε, είναι ένας δρόμος μουσείο και το σχολείο ένα από τα εκθέματά του.

Με τα πέντε συνεχή χρόνια συμμετοχής στο δίκτυο, τα σχολεία αυτά απέκτησαν μια ισχυρή παράδοση στην ενεργό συμμετοχή στα κοινά της γειτονιάς (Εικόνα 6).



Εικόνα 6: Δίνοντας φωνή διαμαρτυρίας στα κτίρια, 57^ο Δ.Σ. Αθήνας

Γιατί ένα δίκτυο σχολείων για την πόλη;

Στα έξι αυτά χρόνια το δίκτυο εξελίσσεται, με τα σχολεία που συμμετέχουν και ασχολούνται σε ετήσια βάση με το θέμα να αυξάνονται. Κάποια από τα σχολεία ολοκλήρωσαν τον κύκλο τους, κάποια άλλα βρίσκονται στο δίκτυο για 5^η ή και 6^η συνεχή χρονιά, νέα προστέθηκαν.

ΒΛΕΜΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ					
	2016-2017	2015-2016	2014-2015	2013-2014	2012-2013
ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ	12	8	7	6	2
ΔΗΜΟΤΙΚΑ (ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ)	37	25	25	25	14
ΣΥΝΟΛΟ	49	37	32	31	16

Τα σχολεία βρίσκονται σε διαφορετικό επίπεδο ετοιμότητας για να προχωρήσουν σε αυτόνομο μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και πραγματικά συμμετοχικές διαδικασίες. Σε

κάποιες περιπτώσεις οι θεματικές και το περιεχόμενο του προγράμματος επαναλαμβάνονται από χρονιά σε χρονιά με διαφορετικούς μαθητές. Σε άλλες διευρύνονται προς νέες κατευθύνσεις. Ένας μικρός, αλλά σταθερός αριθμός εκπαιδευτικών έχει αναπτύξει πολιτική συμμετοχικού σχεδιασμού και προχωρά σε εμπάθунση. Διαμορφώνεται έτσι σταδιακά μια σχολική κουλτούρα που αφουγκράζεται και τις σκέψεις και τις προτάσεις των παιδιών και τις ενσωματώνει στην πολιτική του σχολείου, εμπλέκει γονείς και την ευρύτερη κοινότητα στις δράσεις, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Η συγκρότηση του δικτύου «Βλέμμα στην πόλη» και η ένταξη των σχολείων σε αυτό έχει δημιουργήσει ένα πλαίσιο ανταλλαγής εμπειριών, σκέψεων, ιδεών, καλών πρακτικών, αλλά και αλληλοϋποστήριξης. Οι υπεύθυνες του δικτύου υποστηρίζουν τους εκπαιδευτικούς με εκπαιδευτικό υλικό που προσαρμόζουν κατά περίπτωση και περιβάλλον wiki, το οποίο αποτελεί πεδίο επιμόρφωσης και ανταλλαγής πρακτικών. Παράλληλα οργανώνουν σε τακτά διαστήματα βιωματικά εργαστήρια, οργανωμένες περιηγήσεις σε μουσεία και εκθέσεις για την πόλη, ανοιχτούς χώρους πολιτισμικής αναφοράς, διαδρομές ιστορίας, σεμινάρια και συναντήσεις ανατροφοδότησης. Η συμμετοχή σε αυτά είναι προαιρετική και ελεύθερη. Εκπαιδευτικοί από διαφορετικά σχολεία γνωρίζονται, συζητούν, συνεργάζονται. Σε αρκετές περιπτώσεις η συνεργασία προχωρά σε κοινές δράσεις και έχει πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα. Η ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών οδηγεί στην ανάληψη πρωτοβουλιών για ενδοσχολική επιμόρφωση, στην αναζήτηση συνεργασιών και συνεργιών, στην πραγματοποίηση δράσεων που απευθύνονται σε ευρύ κοινό, στη σύνδεση με νέα πεδία (ηχοτοπία, ανθρώπινα δικαιώματα και πόλη, πρόσφυγες - μετανάστες και πόλη, εθελοντισμός, εφημερίδα για την πόλη, άστεγοι κ.ά., μερικοί από τους συνδυασμούς αυτούς αναφέρονται εν συντομία στα παραδείγματα).

Η δικτύωση και η διάρκεια εξασφαλίζουν επίσης σταθερές συνεργασίες. Η παιδαγωγική ομάδα του δικτύου συνεργάζεται με περισσότερους από 20 φορείς και πρόσωπα που συνεισφέρουν με εκπαιδευτικό υλικό, τεχνογνωσία, επιμορφώσεις, δράσεις, ενημέρωση και εκπαιδευτικά προγράμματα για τα παιδιά. Ενδεικτικά, Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, ΤΕΑΠΗ του ΕΚΠΑ, ΥΠΠΟΑ – Διεύθυνση Μουσείων, Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας, Εφορία Αρχαιοτήτων Αθηνών, Δήμος Αθηναίων, Τεχνόπολις του Δήμου Αθηναίων, Περιφέρεια Αττικής – Κεντρικός Τομέας, Οργάνωση Monumenta, ICOM, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, MEdIES-Μεσογειακό Γραφείο Πληροφόρησης για το Περιβάλλον, τον Πολιτισμό & την Αειφορία, Ίδρυμα Λητώς και Άγγελου Κατακουζηνού, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, Συνήγορος του Παιδιού, Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού κ.ά.

Ο κοινός βηματισμός μέσα από τη δικτύωση, οι συνέργειες, το μοίρασμα της γνώσης οδηγούν προς τη δημιουργία κοινοτήτων μάθησης. Οι κοινότητες ορίζονται ως σχηματισμοί ανθρώπων που μοιράζονται ένα κοινό στόχο, συνεργάζονται, αντλούν ο ένας από τον άλλον, σέβονται τις διαφορετικές οπτικές, προωθούν ενεργά μαθησιακές ευκαιρίες, δημιουργώντας ένα δραστήριο συνεργατικό περιβάλλον, ενισχύοντας το δυναμικό των μελών, δημιουργώντας νέα γνώση (Kilpatrick et al 2003). Η συνεργασία με τους Δήμους, το Πανεπιστήμιο, τα μουσεία, η εμπλοκή γονέων και τοπικών φορέων ενισχύει τη σταθερότητα των κοινοτήτων μάθησης και τη συμμετοχή στα κοινά.

Στις κατευθυνόμενες συζητήσεις αξιολόγησης του δικτύου τονίστηκε από τους εκπαιδευτικούς η σημαντικότητα της δικτύωσης για την ποιότητα της δουλειάς τους με τα παιδιά, αλλά και για τη δική τους επαγγελματική βελτίωση. Τα κυριότερα στοιχεία που ανέδειξαν ήταν:

- Οι μεθοδολογικές αρχές και τα ενδεικτικά βήματα, οι προτάσεις και το ανοιχτό υλικό

αφενός δημιουργούν ένα πλαίσιο που υποστηρίζει τη δουλειά τους και τους δίνει σιγουριά, αφετέρου επιτρέπουν την ελευθερία στον σχεδιασμό των δράσεων.

- Η επικοινωνία στις επιμορφωτικές συναντήσεις και η ανταλλαγή ιδεών και πρακτικών τους ενδυναμώνει και οδηγεί σε συνεργασίες, στο άνοιγμα στην κοινότητα και στη συνδιαμόρφωση των επόμενων βημάτων του δικτύου.
- Η ανταλλαγή των σκέψεων, των ερευνητικών πορισμάτων και των προϊόντων ανάμεσα στις μαθητικές ομάδες προωθεί τον διάλογο, τη δημοκρατία, τη χειραφέτηση των παιδιών.
- Η δικτύωση τους βοηθά να τολμούν καινοτόμες πρακτικές και δράσεις.

Συνοψίζοντας την εμπειρία από τα έξι χρόνια του δικτύου «Βλέμμα στην πόλη» μπορούμε να μιλήσουμε για τη δημιουργία μιας κρίσιμης μάζας εκπαιδευτικών που να υποστηρίζουν σταθερά τη σχέση των παιδιών με τον δημόσιο χώρο, την ενδυνάμωση της φωνής τους, το άνοιγμα προς την κοινότητα (και δεσμεύονται να συνεχίσουν σε αυτή την κατεύθυνση). Τα δίκτυα μπορούν να προωθήσουν ακόμα και τη μεταρρύθμιση και αναδιοργάνωση ενός σχολείου, αρκεί να υπάρχουν οι κατάλληλες οργανωτικές δομές και καθοδηγητικές προτάσεις (McCormicketal 2011).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Δημοπούλου, Μ., Κύρδη, Κ. και Σβορώνου Ε. (2017). *Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία: Οδηγός για εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: Τεχνόπολις Δ.Α. και ΠΙΟΠ (Υπό έκδοση).

Μίχα, Ε. (2017). Με αφορμή τους Διαλόγους. Τα παιδιά και η πόλη στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στο Ε. Ακύλα, Ε. Ζάχου, Ν. Βάιου και Ε. Μίχα. *Οι γειτονίες μας. Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις μέσα από τέσσερις διαλόγους*. σ. 72-79. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας.

Σχίζα, Κ. (2006). Η συστημική σκέψη στην Π.Ε. Ένα ζητούμενο, δύο επιλογές. Στο *2ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, 15-17/12/2006. Διαθέσιμο στο: http://kpe-kastor.kas.sch.gr/kpe/yliko/sppe2/oral/PDFs/663-672_oral.pdf (Ανακτήθηκε: 17/3/2017).

Σχίζα, Κ. (2008). *Συστημική σκέψη και περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Αθήνα: Δαρδανός.

Τσεβρένη, Ι. (2009). Η ανάγκη για μία περιβαλλοντική εκπαίδευση προσανατολισμένη στη δράση. Στο Θ. Μαργίρης (υπεύθυνος έκδοσης), *Για την περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε. τ. 42. Θεσσαλονίκη.

Τσεβρένη, Ι. (2008). *Η πόλη μέσα από τα μάτια των παιδιών. Προσεγγίζοντας το συμμετοχικό σχεδιασμό του χώρου μέσα από μια εναλλακτική θεώρηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΜΠ.

Τσεβρένη, Ι. (2009). Η ανάγκη για μία περιβαλλοντική εκπαίδευση προσανατολισμένη στη δράση. Στο Θ. Μαργίρης (υπεύθυνος έκδοσης), *Για την περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε. τ. 42. Θεσσαλονίκη.

Ξενόγλωσση

Jensen, B. (2004). Environmental and health education viewed from an action-oriented perspective: a case from Denmark. Στο *Journal of Curriculum Studies* 36(4): 405-425.

Kalantzis, M. and B. Cope (2004). Designs for Learning. Στο *e-Learning* 1(1): 38-92.

Kalantzis, M. and Cope B. (2006). *The Learning by Design Guide*. Melbourne: Common Ground.

Kilpatrick, S., Barrett, M., και Jones T. (2003). Defining learning communities. *International Education Research Conference AARE –NZARE*. Available at: www.aare.edu.au/03pap/jon03441.pdf. (Retrieved: 27/3/2016)

McCormick, R., Fox, A., Carmichael, P. και R. Procter (2011). *Researching and Understanding Educational Networks*. London/New York: Routledge.

Watkins, K. E. και Marsick V. J. (1999). Schools as learning communities: Sculpting the learning community: New forms of working and organizing. Στο *National Association of Secondary School Principals*, NASSP Bulletin 83(604): 78-87.

Πηγές Εικόνων

Εικόνες 1, 2, 4, 5, 6: Προσωπικό αρχείο Κ. Κύρδη και Μ. Δημοπούλου.
Εικόνα 3: Αρχείο 91^{ου} Νηπιαγωγείου Αθηνών.